

Şazada Mustapanyň ömri we ölümi

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Şazada Mustapanyň ömri we ölümi ŞAZADA MUSTAPANYŇ ÖMRI WE ÖLÜMI

Şazada Mustapanyň ölümi osmanly (türkmen) taryhynyň iň gynançly wakalarynyň biridir. Adamkärçilikli häsiýeti, edermenligi we gözsüz batyrlygy bilen tagtyň birinji talaşgäri hökmünde öne saýlanan şazada Mustapa özüniň pajygaly ölüminden bări taryhçylaryň dilinden düşmän gelýär. Ýogsa-da, ol tagta çykan bolsa osmanly taryhy başgaça bolup bilermedi? Osmanly döwleti taryhynyň iň güýcli döwründe döwletiň biline palta uran ol ilkinji ädim şazada Mustapanyň ölümü bilen başlandymyka? Biz bu makalamyzda şazadany ýakyndan tanamaga synanşalyň we wakalara öñ seredilmedik penjirelerden garap göreliň.

• **Şazada Mustapa kim bolupdyr?**

1515-nji ýylda Manisada dünýä inen şazada Mustapa Kanuny Sultan Süleymanyň birinji aýaly Mahydöwran hatyndan bolan uly ogludyr. Ol kakasynyň Manisa sanjak begi (ýagny, Manisa prowinsiýasynyň häkimi) bolan döwründe, olam çagalygyny Manisada geçirdi. 1520-nji ýylda Sultan Süleyman tagta çykanda, şazada hem kakasy bilen bile Stambula gelipdir. Stambulda döwrüniň belli alymlaryndan we ulamalaryndan ylym

alyp özünü kämilleşdiren Mustapa gylyç oýnadyp, at münmekde ussatlyk derejesine ýetipdir. 1533-nji ýylда häkimiýet işlerinde tejribe edinsin diýip, Manisa sanjakbegi wezipesine bellenipdir.

Şazada Mustapa Manisa sanjakbegligi döwründe il-halka özünü aldyryp başlaýar. Hususanam alymlary goldamagy we goşunyň hal-ýagdaýyny gowulandyryan işleri durmuşa geçirmegi soltanyň ýeke-täk oruntutary hökmünde öñe saýlanmagyna getiripdir. Baş wezir Ybraýym paşa hem onuň iň esasy goldawçylarynyň biri bolupdyr. Emma baş weziriň ölüm jezasyna höküm edilmegi bilen, ol iň uly goldawçysyny elden giderýär. Soňky ýyllarda Hürrem soltanyň goldawy bilen baş wezirlik kürsüsine ýeten Rüstem paşa bolsa şazadanyň garşysyna çykyş edip başlaýar.

• **Şazada Mustapanyň gözden düşüp başlamagy**

Şazada Mustapanyň harby gullukçylaryň we ulamalaryň ýanynda aýratyn hormat-sylagynyň barlygy Hürrem soltany ynjalykdan gaçyrypdyr. Ol giýewsi Rüstem paşany baş wezirlik kürsüsünde oturdyp, garşydaşyny ýok etmek üçin güýçli ýaran edinýär.

Kanuny Soltan Süleyman aýaly Hürrem soltanyň iñirdisine çydaman şazada Mustapany Manisa sanjakbegliginden boşadyp, onuň ýerine Hürremden bolan ogly şazada Mämmedi belleýär. Şeýtmek bilen şazada Mämmet soltanlygyň merkezine has ýakyn bolar ýaly edilýärdi. Emma şazada Mämmediň bir ýıldan soñ bimahal aradan çykmagy Mustapanyň gaýtadan tagta bäsdeßiz dalaşgär bolmagyny üpjün edipdir.

Manisa sanjakbegligi wezipesinden boşadylan şazada Mustapa Amasýa sanjakbegligine bellenipdi. Ol bu ýerde-de tutumly işleri amala aşyryp, il-halkyň arasynda öz abraýyny artdyrypdyr. Ýerli häkimler bilen hat alyşyp, ýakyn gatnaşykda bolmagy-da, onuň güýjüne güýç goşupdyr.

• **Şazada Mustapanyň adyndan ýazylan galp hatlar**

Şazada Mustapanyň tagta barýan ýolunda mazaly güýçlenmegi Hürrem soltany we Rüstem paşany başga-başga pyrryldaklara yüz urdurypdyr. Rüstem paşa ilkinji nobatda şazadanyň şahsy

möhürini ogrynlıkda nusgalap alýar. Yzyndanam onuň adyndan sefewileriň hökümdary Şa Tahmaspa hat ýazýar. Hatda özuniň tagta oturan ýagdaýynda Eýran şasy bilen dostlukly gatnaşyklary ýola goýjakdygy ýazylypdyr. Rüstem paşa biriniň üsti bilen bu haty Şazada Mustapadan ýollanan ýaly edip Eýrana ýollaýar. Eýran şasyndan gelen jogaby-da öz ugradan adamy getirendigi üçin aňsatlyk bilen ele salýar.

Şazada Mustapanyň daşyna ymykly kerep ören Rüstem paşa Eýran ýörişine çykanda şazada Mustapanyň üstünden maglumat toplapdyr. Ýonekeý halkyň we goşunyň şazada bolan çäksiz söýgüsini görüp, weziriň agzy uçuklaýar. Halkyň aglabा bölegi patışanyň mazaly garrandygy üçin şazadanyň tagta geçmegini isläpdir. Gören zatlaryny adamyň kalbyna was-wasy saljak derejede gybat görnüşinde Soltan Süleymana şugullan Rüstem paşa elindäki galp hatlary-da hökümdara berýär. Myş-myşlar we galp hatlar Kanunynyň pikirini üýgedip, öz oglunuň temegine kakmagyna sert döredipdir.

• **Şazada Mustapanyň ölümü**

Atylan töhmetler we ýaýran gep-gyatlar düşmeli ýerine düşyär. Soltan Süleyman Eýran ýörişini indiki ýyla goýup, Rüstem paşany paýtagta çagyryar. Gelejek ýyl hut özi ýörişe çykyp, oňa Mustapanyňam gatnaşmagyny talap edýär. Kanuny Soltan Süleyman Akdepede çadyryny dikende, şazada hem oňa birküç kilometr aralykda çadyryny dikýär.

Kanuny çapar ýollap, şazadany huzuryna çagyryar. Edil şol wagtam Mustapanyň çadyryna ujuna hat ýazylgy ok atylýar. Hatda kakasynyň ýanyна gitse, oňa ölüm garaşyandygy ýazylypdyr. Özünü aldawa saljak bolýandyrlar öýden şazada, ýüregine hiç hili şübe getirmän, kakasynyň huzuryna barýar.

Soltanyň huzuryna çikan şazada sowuk-sala garşylanşyndanam ýagdaýyň gowy däldigini aňşyrýar. Beren salamynyň alynmansoň, yzyna öwrülen badyna daşyny jellatlaryň gabamagy şazadany aklyna aýlaýar. Emma ýüp toýnukdan syrylypdyr, indi giçdi. Şazada Mustapanyň edip biljek ýekeje zady bardy, olam – başyny orta goýup, gözüne gan inen jellatlaryň elinden göreşip

sypmakdy. Ol bir başyna ýedi jellady böwsüp, çadyrdan çykýaram. Emma Zal Mahmyt aganyň kement aýlap, sazadany büdretmegi we ýüpi boýnundan oramagy bilen Mustapa hut kakasynyň gözünüň alnynda amanadyny tabşyrýar. Onuň jesedi goşunyň gözünüň oduny almak üçin açyk meýdanda ep-esli wagtlap goýulýar. Soňra meýdi Bursa ugradylyp, Bursada jaýlanylýar. Sazadanyň ýedi ýaşlyja oglu-da, gelejekde mesele döredäýmesin diýen gorky bilen boglup öldürilýär.

• **Şazada Mustapanyň ölümünden soñky wakalar**

Soltan Süleýmanyň Hürrem soltandan bolan ogly şazada Jahangir enebaşga doganynyň başyna inen bu pajygaly ölüm habaryna döz gelip bilmän, kän wagt geçmänkä aradan çykýar. Şazada Mustapanyň ölümü ýanyçarlaryň we sypahylaryň arasynda ýiti nägilelik döremegine sebäp bolýar. Şonuň üçin Soltan Süleýman Rüstem paşany baş wezirlikden boşadyp, onuň ýerine sazadany goldaýan gatlakdan Gara Ahmet paşany oturtmaga mejbür bolýar. Şazada Mustapa ölmesine ölüär, emma asyl tolgunşyklar şondan soñ başlapdyr. Şazadanyň adyny ulanyp birnäçe ýerde gozgalaň turýar. Taryhda bu gozgalaňlara Ýasama Mustapa gozgalaňlary (Düzmece Mustafa isyanları) diýip at berildi. Aýratynam Rumelide ýüze çykan gozgalaň döwleti uzak wagtlap başagaýlyga salypdyr. Özüniň şazada Mustapadygyny aýdýan we azyndan onuň kimin garadangaýtmaz batyrlaryň biri müňlerçe sypahyny daşyna jemlemegi başarıypdyr. «Ýasama Mustapa» ele salnyp, Stambulda ölüm jezasyna höküm edilýär we onuň jesedi göz üçin halkyň geçýän ýerinde asylyp goýulýar.

Sergen DEMIRTAŞ. Taryhy makalalar